

Innspill til Prosjekt Vendepunkt og ny stortingsmelding

Tema: Religion og utvikling

Fra: Arbeidsutvalget i Nettverk for Religion og Utvikling

«Religion har blitt ett av de viktigste politiske kortene i internasjonal politikk.»

Wegger Chr. Strømmen, ambassadør

Innledning

Den religiøse dimensjonen i internasjonal utviklings- og utenrikspolitikk blir stadig mer fremtredende. Denne situasjonen aktualiseres videre av at flere av dagens konflikter også påvirkes av religiøse skillelinjer og en mer splittet verden. Religion og religiøse ledere brukes til å forsvare krig og overgrep, samtidig utfordrer religiøse ledere verdens ledere til fred og utvikling. Å forstå og å forholde seg til konsekvensene av religionens rolle i disse geopolitiske trendene er derfor en vesentlig utfordring for norsk utviklingspolitikk i årene som kommer.

Bakgrunn og kontekst

I lys av den pågående debatten om fremtidig norsk utviklingspolitikk knyttet til Prosjekt Vendepunkt, er formålet med dette diskusjonsnotatet å vise at debatten om religion og utvikling handler om noe mer: det å styrke interessen for og oppmerksomheten om religionens rolle som utviklingsaktør blant politiske beslutningstakere.

Notatet anbefaler at det tas grep som har som mål å bidra med ny kunnskap om hvilke(n) rolle(r) religionen spiller og hvordan livssyn og religion kan bli viktige partnere i utviklingssamarbeidet.

Hva mener vi med religion i utviklingspolitikken? I mange samarbeidsland er religion ikke primært en privatsak, men en vevd del av samfunnets institusjonelle, normative og relasjonelle struktur.

Religion og livssyn er en grunnleggende samfunnskraft i de fleste av Norges samarbeidsland.

For analytisk og operativ klarhet bør religion i utviklingspolitikken forstås langs tre sammenvevde, men distinkte dimensjoner:

- 1) tro/ortodoksi (læreforståelser og autoritet)
- 2) praksis/ortopraksi (ritualer og normer som former hverdagsliv)
- 3) identitet/tilhørighet (fellesskap, lojalitet, mobilisering og sosial organisering).

Disse dimensjonene kan ha ulike effekter på konflikt, sosial tillit, kjønnsroller, helse, utdanning og lokalt styresett.

En utviklingspolitikk som ikke tar høyde for alle disse dimensjonene risikerer å misforstå både risiko og potensial. Nyere forskning og operativ erfaring understreker at samarbeid med relevante tros- og livssynsaktører i mange kontekster er nødvendig for å styrke sivilsamfunn, bygge tillit og fremme demokrati, godt styresett og sterke institusjoner. Samtidig krever slikt samarbeid tydelige sikringsmekanismer for å unngå å forsterke patriarkalske eller andre ekskluderende maktstrukturer.

Sluttrapporten fra prosjektet «Religion og Utvikling» (Utenriksdepartementet 2013) konkluderer med følgende oppsummering:

«Policyrådgivere og forskningsmiljøer har i etterlyst en utviklingspolitikk basert på mer sofistikert kunnskap om bla annet ulike muslimske gruppers ideologiske og politiske plattform, bredere oppmerksomhet på andre religioner enn islam, en mindre instrumentalistisk tilnærming til religion, så vel som bedre kultur- og religionsforståelse i land man operer i. Kunnskapsmiljøer peker også på tendensen til å bruke essentialistiske (at et fenomen er uforanderlig og kvalitativt annerledes fra andre fenomener) og stereotype bilder av religion, både i de nasjonale og offentlige debattene og i politikken. I stedet etterlyses en mer kontekstuell tilnærming der religion settes inn i en politisk, sosial og økonomisk sammenheng (p8).

Den internasjonale debatten om religionens rolle i utviklingspolitikken bekrefter at globale trender også er tydelige i Norge: Av de som involverer seg i spørsmål knyttet til religion og utvikling, er de religiøse aktørene i klar majoritet. Dette er aktører som kan oppfattes som om de verner om sine egeninteresser og som om religionsdimensjonen i utviklingspolitikken blir gjort til noe for de spesielt interesserte. Erfaringen er likevel at alle aktører som er involvert i utviklingsarbeid må forholde seg til religion og religiøse aktører.

Det USA-baserte Pew Research Center (<https://www.pewresearch.org>) dokumenterer i sine studier at 90% av innbyggerne i land i Asia og Afrika omtaler seg som religiøse og derfor anser at religion er en naturlig del av hverdagen – og nødvendig for en trygg og forutsigbar hverdag. Motsvarende tall for Europa er mer sprikende. Trenden er likevel klar: I høyinntektsland (flere land er med i studien) mener under 10 prosent at religion er

en viktig samfunnsaktør. Over 50% av befolkningen i disse landene hevder at religion oppmuntrer til intoleranse og overtro. Det er derfor ikke overraskende at trosbaserte organisasjoner kan finne det krevende å vinne fram med argumentet om at religiøsitet kan utløse positiv utvikling i samfunn – i samarbeidsland.

Dette skaper en reell kontekstkløft mellom nord og sør som norsk utviklingspolitikk må håndtere mer eksplisitt.

Komparativ forskning peker på at religiøse aktører historisk har bidratt til sivilsamfunn og institusjonsbygging. Woodberry (American Political Science Review) argumenterer for at religiøse aktører i flere kontekster fungerte som katalysatorer for blant annet masseutdanning, trykkekultur/aviser, frivillige organisasjoner og reformer som styrket rettsvern og ansvarliggjøring – faktorer som henger sammen med mer stabile demokratiske ordninger. Lærdommen for norsk utviklingspolitikk er ikke å kopiere en historisk modell, men å ta mekanismen på alvor: å overse religion kan bety å overse sentrale deler av sivilsamfunnets faktiske struktur i mange samarbeidsland.

Historisk utvikling

Også Norge har en lang historie som utviklingsaktør. Det er mer enn 160 år siden lingvistiker og misjonær Lars Skrefsrud reise til India. Der startet han et arbeid blant Santalene og stiftet Santalmisjonen (nå Normisjon). Han og kollega Bodin bygde skoler, utarbeidet en grammatikk for santalske språket – og ble en anerkjent oversetter. Grammatikk og ordbok brukes fortsatt blant Santalene. Det finnes hundrevis av lignende historier fra Asia, Afrika, Amerika og Sør-Amerika, men også fra Europa: Mennesker drevet av sin religiøse overbevisning satte i gang sosiale utviklingstiltak som sykehus, helsestasjoner, landbruksskoler, skoler, tiltak som sikret matsikkerhet, alt finansiert av gaveinntekter fra ivrige støttespillere i Norge. Et arbeid som skapte sterke bånd mellom norske byer og bygder og land som India, Kina, Madagaskar, Kongo, Etiopia og mange flere. Mange er i dag medlemmer av Digni, men også organisasjoner som Strømmestiftelsen, KN og andre vokser frem av dette arbeidet. I tillegg har du større globale kirker som katolikker, ADRA og kvekerne som har store internasjonale strukturer.

At staten valgte å støtte søknader fra trosbaserte organisasjoner, har av minst tre årsaker ledet debatten om religion og utvikling fram til dagens nivå: Først, prosjektene til de religiøse organisasjonene ble større og stadig flere organisasjoner søkte. Dermed skapt det et nyttig proxy-samarbeid der organisasjonene ble instrumentelle for politiske bistandsmål. Over tid oppstod også en avhengighet av statlige midler for ideell virksomhet. For det andre utviklet bistandspengene nyttige bilaterale kanaler for staten som bidro til å fordelaktig posisjonere Norge i det geopolitiske bildet. Dermed måtte det prioriteres strengere. For det tredje har den generelle sekulariseringen av samfunnet i

det globale nord, der religion har redusert sin innflytelse over enkeltmennesker, kultur og samfunn, ledet til en voksende adskillelse mellom religiøse og sekulære institusjoner. Mot dette bakteppet er det på sin plass å slå fast at selv om samfunnet har relegert religion til den private sfæren, bekrefter rapporten fra Religion og Utvikling og erfaringer høstet av de organisasjonene som jobber med et slikt fokus, at relasjonen mellom Utenriksdepartementet, Norad og de ideelle organisasjonene i dag preges av en pragmatisk og praktisk tilnærming – der organisasjonenes verdi knyttes til resultater i samarbeidet. Den situasjonen inspirerer oss til å søke et fordypet samarbeid.

Erfaringsbaserte refleksjoner

Bakteppet er ikke særlig lystig: Krig og konflikt øker, og flere mennesker lever i fattigdom. Mange land kutter i bistanden, og økonomisk ulikhet i land og mellom land er økende. De 1% rikeste har sett en eventyrlig økning i sine formuer de siste årene. Samtidig er 40% av de fattigste blitt enda fattigere. Ifølge Verdensbanken lever mer enn 10% av verdens befolkning nå under fattigdomsgrensen. I land som Norge støtter gjennom multilaterale, bilaterale og sivilsamfunnskanaler, finner vi mange i 10%-kategorien. Så her er det nok for alle.

Religion er, akkurat som urbanisering og migrasjon, en viktig demografisk indikator for å forstå verden og hvordan den er i endring. Studier viser at et utviklingssamarbeid som inkluderer religion som en viktig samfunnsaktør skaper verdifulle synergier. Men det finnes skjær i sjøen i nord.

Det er sammensatte årsaker til den positive holdningen til religion blant innbyggerne på de kontinenter som de trosbaserte organisasjonene samarbeidet med. La oss nevne tre (ut av flere).

For det første: innsats konsentreres til grasrota og er ofte lokalt ledet. Ved å ta utgangspunkt i hvor menneskene er og deres behov, kan samarbeidet avstemmes med lokal realitet. Erfaringer fra arbeidet med å redusere kvinnelig omskjærelse (FGM) viser at religiøse aktører i enkelte kontekster kan bidra til legitimering av endring – særlig når kvinner og unge gis reell stemme og handlingsrom.

For det andre: Religiøse ledere er viktige meningsbærere i egne sammenhenger. I kraft av den tilliten de nyter i lokalsamfunnet, kan de fremme tiltak som bedrer folks helse, utdanning, bekjempe skadelige skikker og utvikle jordbruket. Ett slående eksempel er potetprestene i Norge på 1700-tallet, som gjorde nettopp det: På grunn av sine posisjoner i lokalsamfunnet ble de oppmuntret til å tale potetens sak, bokstavelig talt; folkehelsen fikk et oppsving, og skjærbuk ble så godt som utryddet. Vekselbruk mellom poteter og korn ble et viktig tiltak for jordbevaring. Kirken Nødhjelp har svært gode

erfaringer fra samarbeidet med den ortodokse kirken i Etiopia. Samme driver de et svært vellykket prosjekt hvor prestene engasjeres i klimainspirert skogsdrift knyttet til kirkene.

For det tredje: Religiøse ledere bidrar til å skape trygge og forutsigbare møteplasser der man kan snakke sant om utfordringer i samfunnet, fra lokalt til nasjonalt nivå, men også transnasjonalt. Erfaringer viser at ledere står klare til økt engasjement – og deltakelse i ressurspolitiske prioriteringer. I kraft av sin lokale legitimitet, har disse lederne muligheter til å styrke denne vertikale koblingen opp mot politisk nivå. Som eksempel nevnes ofte det tverrreligiøse toppmøtet i forkant av COP Paris: Det gis mye av æren for at de framoverlente klimamålene som gjelder i dag ble vedtatt på toppmøtet i 2015.

Kunnskap er aldri en svakhet. Tvert imot, kunnskap om religiøse retninger og ledere er et stort fortrinn som kan gjøre oss enda bedre skikket til å utføre våre oppgaver. Samtidig som vi peker på styrken ved å innlemme religion og religiøse ledere i utviklingsspørsmål, er det viktig å minne om at denne integrasjonen må ta utgangspunkt i koblingen mellom utviklingsfaglige og religionsfaglige kompetansemiljøer. La oss derfor peke på noen fallgruver som kan redusere effekten av våre innsatser i samarbeid med trosbaserte organisasjoner og ledere.

- Hyppige endringer i utviklingspolitiske prioriteringer skaper støy i partnerskap og hemmer lokalt ledet utvikling. En hovedanbefaling i 2013-rapporten var å styrke kompetanse om religion og utvikling i UD's aspirantopplæring. Dette ble senere nedprioritert. Her er det rom for å ta grep.
- 2030-agendaen og bærekraftsmålene er uadskillelige og gjensidig forsterkende. Når det hevdes at agendaen er gårdsdagens strategi, kan dette stå i spenning med mange samarbeidslandenes prioriteringer og med langsiktige partnerskap.
- Selv om trosforhold knyttet til religion er en privatsak, må vi våge å tenke konstruktivt og nytt om religion som en sammenbindende kraft mellom individer som deler en overbevisning, og hvordan lojaliteten kan omsettes i et positivt engasjement for endring. Det vil endre dialogens karakter. For om ikke religiøse lederes rolle og religiøs tilhørighet forstås som en samfunnskraft og blir oppfattet som en ressurs, vil de heller aldri bli oppfattet som en verdifull mulighet. Samtidig er det viktig å snakke ærlig om at religion kan misbrukes, hindre utvikling og skape konflikter.
- Risiko for å forsterke patriarkalske maktstrukturer. Religiøse institusjoner er i mange kontekster vevd sammen med lokale maktordninger, ofte preget av patriarkalske hierarkier. Dersom bistand primært kanaliseres via formelle (ofte mannlige) toppledere, kan dette utilsiktet legitimere eksisterende

maktmonopoler og svekke kvinners og unges handlingsrom. Vi anbefaler derfor minimumskrav i programdesign og partnerskap: en systematisk makt- og interessentanalyse som tydeliggjør hvem som representeres og hvem som ekskluderes i arbeidet. Analysen må ha en bred definisjon av «religiøse aktører» slik at det ikke bare er toppledere som er med, men et krav til reell deltakelse fra kvinner og unge. En eksplisitt menneskerettighets- og likestillingsforankring vil ha mekanismer for ansvarliggjøring, klage/varsling og læring.

Utfordringer til Prosjekt Vendepunkt:

1. Styrke lokalt ledet utvikling

Religion og dens religiøse ledere har ikke svar på alle utviklingsfaglige utfordringer i sine nærmiljøer, men de har en infrastruktur og tillitskapital som spiller en veldig viktig rolle for lokalt ledet utvikling og for å skape robuste samfunn. Dette var tydelig både under Ebola og Covid hvor de religiøse strukturene og religiøse lederne var viktige i beredskap og håndtering av krisene.

2. Kunnskapsbaserte beslutninger

Det er behov for økt kunnskap om religionens rolle. Kunnskapen bør være fordomsfri og bygge på forskning og erfaring. Det er også behov for «tospråklighet»: evne til å snakke både utviklingsfaglig og i dialog med lokale religiøse/normative språk. Dialog om samfunnsendring kan ikke begrenses til teologiske samtaler mellom eldre menn; kvinner og unge må inkluderes. Samtidig bør analysen skille mellom religion som tro, praksis og identitet, fordi disse dimensjonene påvirker utviklingsutfall på ulike måter.

3. Forankre kunnskap om religion i UD og Norad

For å sikre trygge og forutsigbare relasjoner mellom UD/Norad og trosbaserte organisasjoner, synes det nødvendig å åpne for en debatt som må ha som mål å flytte tyngdepunktet i diskursen fra «*nice-to-know*» til «*need-to-know*». Avstanden mellom nord og sør når det gjelder religiøs tilhørighet er stor, og tiltak må i igangsettes for å sikre økt forståelse av virkeligheten til partnere i Sør og at den innarbeides i føringene for ethvert tiltak. Det vil kreve et nødvendig løft i opplæring og internalisering på hjemmesiden, ikke minst i kursing av aspiranter, men også i internkommunikasjon og f.eks. på fagdager i UD og Norad. Sivilsamfunnsorganisasjoner sitter på utmerkede ressurser som kan bistå i en slik reorientering.

Referanser (utvalg):

Woodberry, R. D. (2012). The Missionary Roots of Liberal Democracy. *American Political Science Review*, 106(2), 244–274. UNDP (2014). Guidelines on Engaging with Faith-based Organizations and Religious Leaders.

Oslosenteret og Utenriksdepartementet (2012). Innblikk i forholdet mellom Religion og Utvikling, en rapport for prosjektet Religion og Utvikling 2011-2012.